

О. В. Мельничуквикладач сурдопедагогіки
кафедри педагогіки, психології та окремих методик
Луцький педагогічний коледж**Н. П. Ярошук**практичний психолог, викладач психологічних дисциплін
кафедри педагогіки, психології та окремих методик
Луцький педагогічний коледж

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

У статті розглядаються теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії. Авторами проаналізовано теоретико-методологічні засади підготовки фахівців до роботи в інклюзивних умовах. Досліджено та виділено основні підходи до визначення проблеми формування психологічної готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна готовність, готовність, психологічна готовність, інклюзія.

Постановка проблеми. Впровадження інклюзивної освіти є важливим фактором розвитку суспільства, який передбачає навчання усіх без винятку дітей у закладах освіти, а також створення умов для адаптації освітнього процесу до потреб дитини з особливими освітніми потребами. Для того, щоб інклюзивні ідеї могли стати реальністю, недостатньо лише нормативних чи законодавчих реформ, необхідне належне осмислення з боку суспільства та педагогів [12, с. 103].

За визначенням Н. Софій і Н. Найда, «інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу» [13].

Практичне здійснення ідеї навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному освітньому середовищі, на думку В. Бондаря, вимагає, насамперед, цілеспрямованої підготовки у вищих навчальних закладах різнопрофільних спеціальних фахівців: психологів, соціальних педагогів, логопедів, асистентів тощо, тобто реконструкції системи підготовки кадрів з урахуванням парадигм нової філософії спеціальної освіти [1].

В умовах запровадження ідей інклюзивної освіти педагог виконуватиме нову, особливу роль, адже успішність усього освітнього процесу залежатиме від його здатності адаптуватися до нових вимог та особливостей, від здатності й бажання зробити свій індивідуальний внесок у реалізацію педагогічного процесу, його розвиток і вдосконалення. Тому у готовності педагога до роботи в

умовах інклюзії значну роль відіграватимуть його професійні та особисті якості. Адже готовність до інклюзивного процесу полягає не лише у наявності нового методичного матеріалу, матеріальної бази, а й у моральній, психологічній готовності педагога до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами [9, с. 65].

Проблема формування готовності до професійної діяльності привертала увагу багатьох науковців. Різні аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя і формування його готовності до успішного здійснення професійних функцій розглядалися у працях І. Богданової, І. Гавриш, М. Дяченка, Л. Кандиловича, Н. Кузьміної, Н. Кічук, Л. Кондрашової, О. Пехоти, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Г. Троцько, Р. Хмелюк, В. Чайки та ін. Особливості професійної підготовки фахівців дошкільної освіти вивчалися в дослідженнях А. Богуш, Г. Беленької, Н. Грами, Н. Ємельянової, Л. Загородньої, Н. Ковальової, Т. Котик, Н. Лисенко, Г. Підкурманної, О. Поліщук, Т. Поніманської, Т. Танько, О. Федій та ін.

Науковцями визначено теоретико-методологічні засади підготовки фахівців у сучасних умовах, сутність професійної підготовки майбутнього педагога, здійснено структурно-функціональний аналіз професійно-педагогічної підготовки як системи, вивчено особливості організації та здійснення підготовки студентів до різних видів педагогічної діяльності [10, с. 326].

Аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури свідчить, що різні вчені по-різному визначали психологічну готовність. Наприклад, М. Левітов визначав її як можливість своєчасно приймати рішення в цій конкретній ситуації. Г. Гагаєва визначає психологічну готов-

ність як емоційний стан, що характеризується оптимальним рівнем працездатності аферентних і еферентних систем.

Зауважимо, що відсутність належної кадрової підготовки до роботи в складних інклюзивних умовах, масове впровадження ідеї інклюзії може призвести до втрати дітьми можливості отримати належний рівень освіти. Тому одним із перших кроків у реалізації інклюзивного навчання має стати вивчення готовності педагогічних працівників загальноосвітніх закладів до впровадження інклюзії.

Мета статті. Головною метою роботи є висвітлення теоретичних аспектів психологічної готовності як складової частини професійної готовності та майбутніх педагогів до впровадження інклюзивної освіти. Зауважуємо на важливості й актуальності порушених вище питань, опираючись на те, що у нових умовах розвитку інформаційного суспільства виникає необхідність розробки єдиної загальнодержавної стратегії у галузі освіти.

Виклад основного матеріалу. Готовність до певного типу професійної діяльності в межах освітнього простору передбачає суворе і системне оволодіння певними знаннями і вміннями, стійку переконаність людини, соціально значиму спрямованість особистості. Тому важливо проаналізувати труднощі, які відчувають учасники освітнього процесу, пов'язані з реалізацією процесів інклюзивної освіти, й озвучити ряд компонентів, які можуть як сприяти, так і перешкоджати впровадженню цих процесів. Без такого аналізу неможливо визначити ступінь готовності педагогічної системи до трансформацій, характер основних завдань і послідовність конкретних дій, спрямованих на їх рішення [5].

Розглядаючи готовність педагога як системоутворюючу установку до діяльності з позитивним результатом і прагненням до вирішення педагогічних завдань, можна зробити висновок, що вона є складним, багаторівневим, різноплановим особистісним утворенням людини [6].

Готовність як інтегральне утворення особистості, що полягає у вибірковій спрямованості на педагогічну діяльність, виникає на ґрунті позитивного ставлення і скеровується відповідними потребами та мотивами до цієї діяльності. Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості. Вони є фундаментом якостей особистості. Якості та психологічні властивості особистості, психічні особливості й моральні якості, що є основою установки майбутнього вчителя на усвідомлення функцій педагогічної праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей із можливостями – характеристики психологічної готовності. Гостро стоїть питання розв'язання проблеми психологічної готовності майбутнього педагога, розвитку в

нього адекватних змістові педагогічної діяльності особистісних якостей і властивостей [15].

У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях доведено, що категорія готовності до професійної діяльності є системною якістю особистості, яка формується у процесі професійної підготовки у ВНЗ. Науковець Г. Алексеева вказує на доцільність її розгляду як інтегрального цілого, оскільки вона характеризується наявністю загальних і специфічних компонентів, що відображають особливості того чи того виду діяльності.

У дослідженні С. Альохіної готовність педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти репрезентована двома різновидами – професійною та психологічною. За своєю структурою перша з них охоплює інформаційну обізнаність, володіння педагогічними технологіями, знання основ психології та корекційної педагогіки, індивідуальних відмінностей дітей, здатність до моделювання уроку, використання варіативності у процесі навчання, професійної взаємодії в інклюзивно-освітньому процесі; друга – емоційне прийняття дітей із різними типами порушень у розвитку, спроможність залучати дітей із різними типами порушень до діяльності на уроці та задоволеність власною педагогічною діяльністю [3, с. 7].

Професійна готовність педагога до роботи в умовах інклюзії включає три аспекти: теоретичний, практичний і психологічний. Теоретична підготовка до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами включає в себе: базу знань про психофізіологічні особливості таких дітей, в т. ч. пов'язані зі специфікою конкретного розладу; знання про особливості їх навчальної діяльності; ознайомленість із методиками роботи з цієї цільовою групою. Практична готовність включає такі складники: володіння методиками навчальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами; розуміння власних особистісних і професійних обмежень; володіння інформацією про спеціалістів і служби, які здійснюють загальний і спеціальний медичний і соціально-психологічний супровід таких дітей, за потреби – перенаправлення, або необхідність отримати додаткову інформацію для більш успішної роботи. Психологічна готовність педагога включає власне толерантне ставлення, усвідомлення власних амбівалентних почуттів (неоднозначних, одночасно позитивних і негативних) і вміння з ними обходитися екологічно для себе й оточення [4, с. 330].

На думку Н.В. Грозної, «досвід впровадження інклюзивної освіти показує, що вчителі та інші фахівці не відразу починають відповідати тим професійним ролям, які потрібні для цієї форми навчання. Фахівці відчувають страх: «Чи зможу я зробити це?». Вони бояться не впоратися і втратити роботу, бояться відповідальності, бояться ризикувати. Страх і невпевненість також пов'я-

зані з тим, що фахівці бояться, що не будуть повністю контролювати те, що відбувається, що їм доведеться просити про допомогу учнів, батьків або педагогів, тим самим визнавши, що вони не мають відповідей на абсолютно всі питання... Інклюзія – це зміни. Зміни лякають всіх. Так влаштований наш організм. Але в цьому разі йдеться про права людини, і йти назустріч змінам ми повинні все одно. Зрозуміло, що в такий кризовий період людям потрібна підтримка. І все ж висновок, який був зроблений із перших кроків, такий: потрібно подивитися в обличчя страху й не відвести погляд; назвати його на ім'я та йти далі» [2].

Під психологічною готовністю традиційно розуміють психічний феномен, за допомогою якого пояснюють стійкість діяльності людини в полімотивованому просторі (К. Платонов, М. Котик, В. Сосновський, Р. Санжаєва, Л. Захарова та ін.). На думку О. Краснорядцевої, психологічна готовність до професійної діяльності виявляється у формі установок (як проекції минулого досвіду на ситуацію – тут і зараз), що передують будь-яким психічним явищам і проявам; у вигляді мотиваційної готовності до впорядкування свого образу світу (така готовність дає людині можливість усвідомити сенс і цінність того, що вона робить) та у вигляді професійно-особистісної готовності до самореалізації через процес персоналізації [7].

Реформування освітньої галузі передбачає формування нового типу педагога, спрямованого на професійне самовдосконалення. Тому вже на етапі навчання у вищому навчальному закладі виникає гостра необхідність формувати у студентів готовність до професійного самовдосконалення, що в майбутньому дозволить їм реалізуватися як самостійним, ініціативним, успішним і затребуваним фахівцям. Нині від високого рівня професійної компетентності майбутніх вчителів, успішної мотивації до професійного самовдосконалення залежить ефективність їх подальшої педагогічної діяльності. Формування готовності студентів до професійного самовдосконалення розглядається як цілеспрямований процес, який дозволяє майбутнім педагогам розвивати професійну мотивацію, вольові якості особистості, рефлексію, що супроводжується їх включенням до самопізнання, самоактуалізації, самоосвіти, самореалізації в ході професійної підготовки, зорієнтованої на оволодіння знаннями та вміннями самостійного вдосконалення в професійній діяльності [14].

На думку Ю. Сенько, готовність до професійної діяльності як новоутворення майбутнього педагога є фундаментом його професійної компетентності. Тобто і готовність, і компетентність – це рівні професійної педагогічної майстерності. Професійна педагогічна компетентність – своєрідна зона найближчого (або віддаленого) розвитку педагогічної готовності. Однак автор підкреслює, що вони не

перебувають у відношеннях наслідування: спочатку готовність, потім – компетентність [11, с. 68].

Висновки. Процес формування професійної готовності вчителя до інклюзивного навчання – процес складний і багатоплановий, який відбувається протягом усього життя вчителя та розв'язується за допомогою школи, методичної служби, психологічного супроводу. Варто наголосити, що без психологічної готовності, без позитивного ставлення педагога до дитини з особливими потребами будь-які спроби залучення її до освітнього простору приречені на невдачу.

Українські дослідники С. Міронова, О. Завальнюк зазначають, що за кордоном визначено такі необхідні умови забезпечення інтегрованого та інклюзивного навчання: позитивну налаштованість психолого-педагогічного персоналу загальноосвітніх навчальних закладів, адекватне сприймання ним дітей з особливостями психофізичного розвитку, готовність до налагодження соціальної взаємодії вихованців із різними рівнями здоров'я і розвитку, вміння співпрацювати з батьками. Тому сьогодні поруч із подоланням таких проблем, як фінансування, забезпечення відповідним приладдям, програмне забезпечення інклюзивної освіти, необхідно здійснювати психологічну підготовку та забезпечити психологічну підтримку майбутніх і працюючих педагогів, проводити додаткові семінари, тренінгові програми для розвитку і закріплення відповідного ставлення до дитини з особливими потребами [8, с. 8].

Перспективним напрямом подальших досліджень цієї проблеми є вивчення шляхів формування психологічної готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії.

Література:

1. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи. URL: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=454 (дата звернення 21.02.2019).
2. Грозная Н.С. Включающее образование. История и зарубежный опыт. *Вопросы образования*. 2006. № 2. С. 89–104.
3. Демченко І.І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика : навчально-методичний посібник. Умань : Сочінський М.М., 2014. 160 с.
4. Іванашко О.Є., Вічалковська Н.К. Особливості психологічної готовності майбутніх учителів до роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в рамках інклюзії. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Проблеми сучасної психології»*. 2014. Вип. 24. С. 328–338.
5. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практичний посібник. Інклюзивна освіта.

- Посібник для батьків : посібник. Київ : Паливода А.В., 2012. 120 с.
6. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : науково-методичний посібник. Київ : АТОПОЛ, 2011. 274 с.
 7. Краснорядцева О.М. Особенности профессионального мышления в условиях психодиагностической деятельности. Барнаул : Асс, 1998. 324 с.
 8. Рейнсвейка К. Специальное образование в развитии. Санкт-Петербург, 1996. 150 с.
 9. Савенко Л.В. Формування психологічної готовності педагогів до взаємодії із дитиною з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 10 (53). 202 с.
 10. Садова Т.А. Професійно-педагогічна підготовка: дефінітивний аналіз проблеми. *Педагогічні науки*. № 51. С. 326–332.
 11. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования : Курс лекций. Москва : Академия, 2000. 240 с.
 12. Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного навчального закладу : матеріали Всеук. наук.-практ. конф., 14 грудня 2016 р. Лисичанськ: ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка». Лисичанськ : ФОП Пронькіна К.В., 2016. 198 с.
 13. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник. Київ, 2007. 128 с.
 14. Уличний І. Формування готовності студентів педагогічних вищих навчальних закладів до професійного самовдосконалення. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград. 2014. Вип. 125. 272 с.
 15. Шанскова Т.І. Готовність до професійної діяльності фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17184/1/%D0%A3%D0%94%D0%9A%2037.pdf> (дата звернення 21.02.2019).

Мельничук О. В., Ярошук Н. П. Психологическая готовность будущих педагогов к деятельности в условиях инклюзии

В статье рассматриваются теоретические аспекты профессиональной подготовки будущих педагогов к деятельности в условиях инклюзии. Авторы проанализировали теоретически-методологические основы подготовки специалистов к деятельности в условиях инклюзии. Исследованы и выделены основные подходы к проблеме формирования психологической готовности будущих педагогов к деятельности в условиях инклюзии.

Ключевые слова: *професійна підготовка, професійна готовність, готовність, психологічна готовність, інклюзія.*

Melnychuk O. V., Yaroshchuk N. P. Psychological readiness of future teachers to work in the conditions of inclusion

The article deals with the theoretical aspects of the professional training of future teachers to work in conditions of inclusion. The authors analyze the theoretical and methodological principles of training specialists to work in inclusive conditions. The main approaches for determining the problem of forming the psychological readiness of future teachers to work in the inclusive conditions are investigated and highlighted.

Key words: *professional preparation, professional readiness, readiness, psychological readiness, inclusion.*